

Įžanga

Šis žurnalo „Menotyra“ numeris skiriamas valdžios ženklų problematikai. Susidomėjimas valdžios ženklais pastebimai išaugo imperinę patirtį permąstančiose Vakarų šalyse. Jų tyrimas plėtojasi drauge su aktyviai pastaraisiais metais nagrinėjamomis dailės funkcionavimo visuomenėje temomis.

Vaizdiniai ir simboliniai artefaktai visose visuomenėse buvo svarbūs nustatant pozicijas ir išreiškiant vertybes neverbaliniu būdu. Tiek viduramžiais, tiek moderniais laikais valdžia naudojo juos savo autoritetui įtvirtinti ir ideologijai platinti. Galios ženklai matomi ir „aukštosios“, ir „žemosios“ kultūros reiškiniuose: dailės ir architektūros kūriniuose, viešosiose erdvėse, masinio vartojimo produktuose, kasdieninėje aplinkoje. Jų tyrinėjimas bei interpretacija siejasi su istorinio laikotarpio politinio ir socialinio gyvenimo, ideologijos, vaizdinijos studijomis, valdymo ir pavaldumo, valstybingumo idėjų susiformavimo ir kaitos procesais.

Lietuvos dailėtyroje ši tema kol kas mažai tyrinėta. Šiame žurnalo numeryje stengtasi pristatyti kuo platesnį temų spektrą, atskleidžiantį vykdomų tyrimų ir metodologinių priėgų įvairovę. Natūraliai susidėjo dvi teminės, chronologiškai besiskiriančios straipsnių grupės, parodančios įvairias bendros problemos briaunas.

Pirmoji straipsnių grupė skirta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikams, kai valstybėje funkcionavo griežta, visam krikščioniškam Vakarų pasauliui būdinga valdžios simbolių sistema. LDK visuomenėje savo padėties ženklus naudojo įvairaus rango valstybės asmenys ir institucijos, šie ženklai reprezentavo ir skyrė socialines grupes. Valdžios simboliai, heraldiniai ženklai, insignijos buvo svarbūs to meto ceremonialų ir meno kūrinių elementai. Šio laikotarpio valdžios ženklų tema nagrinėjama trijuose straipsniuose. Viena iš juos jungiančių gijų – valdovo įvaizdžio problematika. Gitana Zujienė tyrinėja insignijas paskutiniojo Lenkijos karaliaus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Stanislovo Augusto Poniatovskio, reprezentaciniuose portretuose. Lina Balaišytė pristato to paties valdovo karūnavimo progą Vilniuje surengtas iškilmes ir aptaria jų dekore demonstruojamą valdovo vaizdinį, funkcionavusį miesto aplinkoje. Tyrinėdamos insignijų ir emblematicos „kalbą“ autorės siekė atskleisti, koks valdžios įvaizdis buvo susiklostęs XVIII a. antrojoje pusėje, kaip jį veikė politinės realijos, Apšvietos idėjos, koks buvo valdovo ir valdinių „vaizdinių dialogas“. Kita straipsnius vienijanti tema – reprezentacinė paveikslų funkcija. Greta valdovo portretams skirto Zujienės straipsnio ji tyrinėjama Aistės Paliušytės darbe, kuriame autorė pristato Vilniaus vyskupo Juozapo Stanislovo Sapiegos dailės rinkinį kaip tam tikros socialinės grupės (aukšto rango dvasininkijos, didikų giminės) reprezentacijos raišką.

Antroji straipsnių grupė apima XX a. istoriją ir nagrinėja, kaip buvo naudojami simboliniai ir vaizdiniai artefaktai Lietuvos valstybinį statusą keitusių valdžių reprezentacijai. Lijana Natalevičienė aptaria valstybinių simbolių sklaidą XX a. pirmosios pusės kasdienybės erdvėje, valstybės ideologijos įtaką šiam procesui. Giedrė Jankevičiūtė tyrinėja okupacinių valdžių simbolių sklaidą viešojoje erdvėje 1939–1944 m., lietuviškojo valstybingumo raišką Antrojo pasaulinio karo metais sukurtuose architektūros ir dailės kūriniuose, prieškarui susiformavusių vaizdinių likimą. Rasa Antanavičiūtė pasakoja, kaip pokario metais Vilnių

stengtasi paversti eiline sovietinės respublikos sostine ir aptaria pirmojo sovietinio penkmečio reprezentacinius urbanistikos, architektūros, skulptūros projektus, mėgina išsiaiškinti ir pagrįsti, kodėl pasirinkti būtent tokie sovietinės ideologijos ženklai. Šių trijų straipsnių problematika persipina, atskleisdama XX a. besikeičiančių valdžių vizualinės ideologijos raišką viešosiose erdvėse ir masinėje kultūroje. Tyrimai suteikia galimybę pamatyti, kaip keitėsi ir buvo naujai panaudojami valdžios ir valstybingumo simboliai nuo Nepriklausomos Lietuvos laikų iki pirmųjų sovietinės okupacijos metų.

Žurnalo numeryje apžvelgiamos kelios naujos knygos, susijusios su valdžios ženklų problematika. Tai – studijos, skirtos Vytauto Didžiojo įvaizdžiui; Šv. Romos imperatoriaus Maksimiliano I vizualinei ideologijai; Latvijos XX a. pirmosios pusės dailininkui Ansiui Cīruliui, kurio didelę kūrybinio palikimo dalį sudaro valstybės simboliais dekoruoti dirbiniai. Vytauto Didžiojo įvaizdį nagrinėjanti Giedrės Mickūnaitės monografija – viena iš nedaugelio, skirtų valdžios vaizdinijai. „Dailės ir valdžios“ tema apskritai reta Lietuvos viduramžių ir naujųjų amžių istorijos tyrinėjimuose. Daugiau ji plėtojama modernių laikų dailės gyvenimo tyrimuose, tačiau ir juose daug „neatrastų“ problemų ir laikotarpių. Šio žurnalo numerio publikacijos papildys Lietuvos vizualinės kultūros tyrinėjimus naujomis temomis, šaltiniais ir interpretacijomis.

LINA BALAIŠYTĖ